

© Ministerstwo Sprawiedliwości, www.ms.gov.pl [Tłumaczenie zostało już opublikowane na oficjalnej stronie Ministerstwa Sprawiedliwości]. Zezwolenie na publikację tego tłumaczenia zostało udzielone przez Ministerstwo Sprawiedliwości wyłącznie w celu zamieszczenia w bazie Trybunału HUDOC. Niniejsze tłumaczenie nie jest dla Trybunału wiążące.

© Ministerstwo Sprawiedliwości, www.ms.gov.pl [Translation already published on the official website of the Polish Ministry of Justice]. Permission to re-publish this translation has been granted by the Polish Ministry of Justice for the sole purpose of its inclusion in the Court's database HUDOC. This translation does not bind the Court.

© Ministerstwo Sprawiedliwości, www.ms.gov.pl [Traduction déjà publiée sur le site Internet officiel du Ministère de la Justice polonais]. L'autorisation de republier cette traduction a été accordée dans le seul but de son inclusion dans la base de données HUDOC de la Cour. La présente traduction ne lie pas la Cour.

Zestawienie – Symbole i stroje religijne

Listopad 2013 roku
Niniejsze zestawienie nie jest wiążące dla Trybunału i nie ma charakteru wyczerpującego

Symbole i stroje religijne

Ekspozowanie symboli religijnych w salach lekcyjnych szkół państwowych

Lautsi przeciwko Włochom

18 marca 2011 roku (Wielka Izba)

Dzieci skarżącej uczęszczały do szkoły państwowej, gdzie w każdej klasie znajdował się na ścianie krzyż, co w ocenie skarżącej było sprzeczne z zasadą sekularyzmu, w duchu której chciała wychowywać swoje dzieci. Mąż skarżącej, w trakcie zebrania władz szkoły poruszył kwestię dotyczącą obecności symboli religijnych w salach lekcyjnych, wspominając w szczególności o krzyżach, a następnie zadał pytanie, czy mogą zostać usunięte. W następstwie odmowy władz szkoły, skarżąca wszczęła postępowanie administracyjne podnosząc bezskutecznie naruszenie zasady sekularyzmu. W skardze do Trybunału skarżąca zarzuciła, że wywieszenie krzyży w szkole państwowej, do której uczęszczały jej dzieci, było sprzeczne z Artykułem 9 (wolność myśli, sumienia i wyznania)¹ Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz Artykułem 2 Protokołu Nr 1 do Konwencji.

W wyroku Wielkiej Izby, Trybunał **nie stwierdził naruszenia** Artykułu 2 Protokołu nr 1 do Konwencji i uznał, że **nie istnieje potrzeba osobnego rozpoznania sprawy** odnośnie zarzutu sformułowanego na podstawie **Artykułu 9** Konwencji. Trybunał stwierdził w szczególności, że kwestia symboli religijnych w salach lekcyjnych mieści się, co do zasady, w ramach marginesu uznania przysługujących Państwom-Stronom Konwencji, zwłaszcza wobec braku europejskiego konsensusu, przy założeniu, że decyzje w tym przedmiocie nie są traktowane w kategorii indoktrynacji. Fakt, iż krzyże znajdujące się w klasach państwowych szkół we Włoszech przyznawały dominującej w kraju religii szczególnie widoczne miejsce w środowisku szkolnym, nie może sam w sobie być uznany za przejaw indoktrynacji. Co więcej, obecność w szkole krzyży nie była

¹. Artykuł 9 (wolność myśli, sumienia i wyznania) Europejskiej Konwencji Praw Człowieka stanowi:

„1. Każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania; prawo to obejmuje wolność zmiany wyznania lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swego wyznania lub przekonań przez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i czynności rytualne.

2. Wolność uzewnętrzniania wyznania lub przekonań może podlegać jedynie takim ograniczeniom, które są przewidziane przez ustawę i konieczne w społeczeństwie demokratycznym z uwagi na interesy bezpieczeństwa publicznego, ochronę porządku publicznego, zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób.”

związana z obowiązkowymi zajęciami religii katolickiej, a także nic nie wskazywało na to, że uczniowie innego wyznania, niewierzący bądź osoby prezentujące niereligijne przekonania filozoficzne, nie były traktowane przez władze szkoły w sposób tolerancyjny. Trybunał zauważył w konkluzji, że skarżąca zachowała swoje prawo jako rodzic do wyjaśnienia oraz doradzania dzieciom zgodnie ze swoim światopoglądem.

Nakaz wykonywania zdjęcia do oficjalnych dokumentów bez nakrycia głowy

Mann Singh przeciwko Francji

13 listopada 2008 roku (decyzja w przedmiocie dopuszczalności)

Skarżący, praktykujący Sikh, stwierdził, że nałożony na niego wymóg wykonania zdjęcia do prawa jazdy bez nakrycia głowy stanowi ingerencję w jego życie prywatne oraz wolność wyznania i sumienia. Skarżący sformułował zarzut, że stosowne regulacje nie zawierały przepisów dotyczących odrębnego traktowania członków sikhijskiej społeczności.

Trybunał uznał skargę za **niedopuszczalną** (oczywiście bezzasadną). Trybunał zauważył, że umieszczenie w dokumencie prawa jazdy zdjęcia ukazującego jego właściciela bez nakrycia głowy jest niezbędne organom odpowiedzialnym za ochronę bezpieczeństwa publicznego, prawa i porządku, w szczególności w sytuacji kontroli przestrzegania przepisów ruchu drogowego w celu identyfikacji kierowcy i weryfikacji jego uprawnienia do prowadzenia pojazdu. Trybunał podkreślił, że kontrola tego rodzaju jest konieczna dla zapewnienia bezpieczeństwa publicznego w rozumieniu Artykułu 9 ust. 2 Konwencji. W ocenie Trybunału szczegółowe warunki dotyczące prowadzenia przedmiotowej kontroli są objęte marginesem uznania pozwanego państwa, zwłaszcza że obowiązek zdjęcia turbanu dla celów kontroli lub początkowego wydania prawa jazdy ma charakter sporadyczny. Trybunał uznał zatem, iż zarzucana ingerencja była uzasadniona i proporcjonalna do zamierzonego celu.

Kontrola bezpieczeństwa (lotniska, konsulaty, i.t.d.)

Phull przeciwko Francji

11 stycznia 2005 roku

Powołując się na Artykuł 9 Konwencji, skarżący – praktykujący Sikh – podniósł w szczególności, iż władze lotniska dopuściły się ingerencji w jego prawo do wolności wyznania, ponieważ nakazały mu usunięcie turbanu w ramach kontroli bezpieczeństwa, której poddawani są pasażerowie wchodzący do hali odlotów. Skarżący zarzucił, iż nie istniała konieczność, by funkcjonariusze służby ochrony nakazali mu usunięcie turbanu, zwłaszcza w sytuacji, gdy nie odmówił przejścia przez skaner ciała lub poddania się kontroli za pomocą detektora ręcznego.

Trybunał stwierdził, że kontrola bezpieczeństwa na lotniskach jest konieczna z uwagi na interes bezpieczeństwa publicznego w rozumieniu Artykułu 9 ust. 2 Konwencji oraz że jej zastosowanie w przedmiotowej sprawie mieści się w marginesie uznania, jaki przysługuje pozwanemu państwu, w szczególności w sytuacji, gdy środek ten jest stosowany jedynie w okolicznościach wyjątkowych. Trybunał stwierdził zatem, iż skarga wniesiona na podstawie Artykułu 9 Konwencji jest oczywiście bezzasadna i uznał ją za **niedopuszczalną**.

El Morsil przeciwko Francji

4 marca 2008 roku (decyzja w przedmiocie dopuszczalności)

Skarżącej, obywatelce Maroka, która wyszła za mąż za francuza, odmówiono wydania wizy wjazdowej do Francji, ponieważ nie wyraziła zgody na usunięcie chusty zasłaniającej głowę na potrzeby potwierdzenia tożsamości w obecności mężczyzny - członka personelu, w Konsulacie Generalnym Francji w Marrakeszu.

Trybunał uznał skargę za **niedopuszczalną** (oczywiście bezzasadną), podnosząc w szczególności, że sprawdzenie tożsamości, jako część środków bezpieczeństwa

stosowanych przez konsulat generalny, służyła uzasadnionemu prawnie celowi, mianowicie bezpieczeństwu publicznemu, natomiast zobowiązanie skarżącej do zdjęcia chusty było bardzo ograniczone w czasie.

Noszenie symboli religijnych w szkole oraz na uniwersytecie

Nauczyciele i profesorowie

Dahlab przeciwko Szwajcarii

15 lutego 2001 roku (decyzja w przedmiocie dopuszczalności)

Skarżąca, nauczycielka w szkole podstawowej, która zmieniła wyznanie na Islam, zakwestionowała decyzję władz szkoły, zakazującą jej prowadzenia zajęć w chuście, ostatecznie utrzymaną w mocy przez Sąd Federalny w 1997 roku. Skarżąca wcześniej nosiła chustę przez okres kilku lat i nie było to w żaden sposób kwestionowane.

Trybunał uznał skargę za **niedopuszczalną** (oczywiście bezzasadną), stwierdzając, że podjęte środki były uzasadnione, w szczególności, biorąc pod uwagę fakt, iż podopieczni skarżącej, która reprezentowała państwo, byli w wieku pomiędzy 4 i 8 lat, co czyniło ich bardziej podatnymi na wpływy, niż starsze dzieci.

Kurtulmuş przeciwko Turcji

24 stycznia 2006 roku (decyzja w przedmiocie dopuszczalności)

Skarga dotyczyła zakazu noszenia islamskiej chusty przez profesora uniwersytetu w czasie wykonywania swojej funkcji. Skarżąca podniosła, iż objęcie jej zakazem noszenia chusty w trakcie prowadzenia zajęć stanowiło naruszenie prawa do swobodnego uzewnętrzniania swojego wyznania. Skarżąca zarzuciła w szczególności, iż decyzja podjęta na posiedzeniu dyscyplinarnym uznająca, że Pani Kurtulmuş powinna ustąpić ze stanowiska z uwagi na noszenie przez nią islamskiej chusty, stanowiła naruszenie jej prawa gwarantowanego na mocy Artykułu 8 (prawo do poszanowania życia prywatnego), Artykułu 9 oraz Artykułu 10 (wolność wyrażania opinii) Konwencji.

Trybunał uznał skargę za **niedopuszczalną** (oczywiście bezzasadną). Trybunał stwierdził, iż w szczególnym kontekście związku pomiędzy państwem a religią, należy przywiązać specjalną wagę do roli decydenta na szczeblu krajowym. W demokratycznym społeczeństwie państwo jest uprawnione do nałożenia ograniczeń dotyczących noszenia chust, jeżeli praktyka pozostaje w sprzeczności z celem, jakim jest ochrona praw i wolności innych osób. W niniejszej sprawie, skarżąca wybrała zawód urzędnika państwowego; „tolerancja”, jaką wykazywała się władza, a na którą powoływała się skarżąca, nie powodowała, by przedmiotowy przepis stał się mniej wiążący prawnie. Zasady ubioru, o których mowa, były stosowane bez wyjątku wobec wszystkich pracowników instytucji państwowych i miały na celu utrzymać zasadę sekularyzmu i neutralności w obszarze administracji państwowej, a w szczególności edukacji publicznej. Ponadto, zakres stosowania przedmiotowych środków oraz warunki ich obowiązywania muszą w sposób nieuchronny pozostać do pewnego stopnia w zakresie uznania państwa. W konsekwencji, mając na względzie margines oceny przysługujący w tym przedmiocie Państwom-Stronom Konwencji, zarzucana ingerencja była uzasadniona i proporcjonalna do zamierzonego celu.

Uczniowie i studenci

Leyla Şahin przeciwko Turcji

10 listopada 2005 roku (Wielka Izba)

Skarżąca, która pochodzi z tradycyjnej rodziny muzułmańskiej, uznawała noszenie islamskiej chusty za swój obowiązek religijny. W skardze do Trybunału kwestionowała wprowadzony w czasie jej studiów medycznych na Uniwersytecie w Istambule w 1998 roku zakaz noszenia chusty podczas zajęć, a także w trakcie egzaminów, w skutek czego zmuszona była opuścić kraj i podjąć studia w Austrii.

Trybunał **nie stwierdził naruszenia Artykułu 9** Konwencji, wskazując, że ingerencja w swobodę wyznania skarżącej była przewidziana w prawie tureckim, z uwagi na to, że turecki Trybunał Konstytucyjny uznał wcześniej noszenie chust na uniwersytetach za niezgodne z Konstytucją. Wobec powyższego, skarżąca od momentu rozpoczęcia studiów powinna być świadoma zakazu noszenia islamskiej chusty, zaś od dnia wprowadzenia kwestionowanego zakazu na uniwersytecie, możliwości odmowy wstępu na zajęcia oraz egzaminy, jeśli będzie ją nadal nakładać. Mając na względzie przysługujący państwu członkowskim margines uznania w przedmiotowej kwestii, Trybunał uznał daleką ingerencję za konieczną w społeczeństwie demokratycznym dla celów Artykułu 9 ust. 2 Konwencji. Wskazał w szczególności, iż należy mieć na uwadze, że noszenie islamskiej chusty, postrzegane często jako obowiązek religijny, może mieć wpływ na osoby, które zdecydowały się jej nie nakładać.

Köse i 93 innych przeciwko Turcji

24 stycznia 2006 roku (decyzja w przedmiocie dopuszczalności)

Skarga dotyczyła zakazu noszenia islamskiej chusty przez dziewczęta na terenie publicznych szkół średnich, które przestrzegały zasad religijnych. Powołując się na Artykuł 9 Konwencji, skarżący podnieśli w szczególności, że zakaz noszenia islamskiej chusty w przedmiotowych szkołach stanowił nieuzasadnioną ingerencję w ich prawa do swobody wyznania, a zwłaszcza w prawo do uzewnętrzniania religii. Rodzice skarżących sformułowali zarzut, że zakaz noszenia islamskiej chusty w tych szkołach stanowił naruszenie prawa dzieci do nauki, zgodnie z pierwszym zdaniem Artykułu 2 Protokołu nr 1² do Konwencji. Podnieśli następnie, iż zastosowane środki stanowiły ponadto naruszenie praw rodziców zawartych z drugim zdaniem Artykułu 2 Protokołu nr 1. Rodzice zapisali dzieci do szkół, które w ich ocenie miały zapewnić wykształcenia zgonie z ich przekonaniami religijnymi. Jednakże, środki, które zostały wprowadzone w lutym 2002 i obowiązują od tej daty pozbawiły ich tego prawa.

Trybunał uznał skargę za **niedopuszczalną** (oczywiście bezzasadną). Trybunał stwierdził, iż zasady ubioru, które obowiązywały dzieci stanowiły środek ogólny stosowany wobec wszystkich uczniów, bez względu na ich wyznanie. W konsekwencji, przy założeniu, że nastąpiła ingerencja w prawo skarżących do uzewnętrzniania religii, nie doszło do naruszenia Artykułu 9 Konwencji. Następnie, rozpoznając zarzut skarżących sformułowany na podstawie Artykułu 2 Protokołu nr 1 do Konwencji, Trybunał uznał z jednej strony, iż przedmiotowe ograniczenie opierało się na jasnych zasadach i było proporcjonalne do celu, jakim była ochrona porządku i praw oraz wolności innych osób oraz zachowania neutralności edukacji na poziomie szkoły średniej, a zasadami dotyczącymi ubioru, które zostały wprowadzone w przedmiotowej sprawie z drugiej strony. Trybunał stwierdził, że nie doszło do naruszenia praw określonych w drugim zdaniu Artykułu 2 Protokołu nr 1 ze względu na zastosowane środki.

Dogru przeciwko Francji oraz Kervanici przeciwko Francji

4 grudnia 2008 roku

Skarżące, obie muzułmanki, rozpoczęły naukę w pierwszej klasie państwowej szkoły średniej w latach 1998 – 1999. Kilkakrotnie uczestniczyły w zajęciach z wychowania fizycznego ubrane w chusty, odmawiając ich zdjęcia, pomimo powtarzających się próśb nauczyciela. Szkolna komisja dyscyplinarna wydała decyzję o wydaleniu ich ze szkoły, w związku z niepodporządkowaniem się obowiązkowi aktywnego uczestniczenia w zajęciach. Powyższa decyzja została następnie utrzymana w mocy przez sądy.

Trybunał **nie stwierdził naruszenia** Konwencji w obu tych sprawach. Trybunał uznał w szczególności, że władze krajowe uzasadniając kwestionowaną decyzję odnosiły się do faktu, iż noszenie chusty islamskiej było nie do pogodzenia z zajęciami wychowania fizycznego, zarówno z przyczyn zdrowotnych, jak również z punktu widzenia bezpieczeństwa. Powyższa konkluzja była w ocenie Trybunału uzasadniona. Trybunał

² Artykuł 2 (prawo do nauki) Konwencji stanowi, że:

„Nikt nie może być pozbawiony prawa do nauki. Wykonując swoje funkcje w dziedzinie wychowania i nauczania, Państwo uznaje prawo rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania zgodnie z ich własnymi przekonaniami religijnymi i filozoficznymi.”

zauważył także, że nałożona na skarżące kara stanowiła konsekwencję ich niepodporządkowania się obowiązującym w szkole regułom, o których zostały odpowiednio poinformowane, nie zaś, jak podnosiły skarżące, ich przekonań religijnych.

Aktas przeciwko Francji, Bayrak przeciwko Francji, Gamaleddyn przeciwko Francji, Ghazal przeciwko Francji, J.Singh przeciwko Francji oraz R.Singh przeciwko Francji

30 czerwca 2009 roku (decyzja w przedmiocie dopuszczalności)

Skargi dotyczyły wydalenia ze szkoły szóstki uczniów z powodu noszenia zwracających uwagę symboli religijnych. Skarżący zostali przyjęci do różnych szkół państwowych w roku szkolnym 2004 – 2005. Pierwszego dnia, dziewczynki – muzułmanki, przyjechały do szkoły w chustach, chłopcy natomiast w ubierane przez Sikhów nakrycia głowy noszone pod turbanem - keski. Z uwagi na fakt, iż skarżący nie wyrazili zgody na zdjęcie problematycznych okryć głowy, odmówiono im wstępu na zajęcia, zaś po przeprowadzeniu rozmów z ich rodzinami, wydano ich ze szkoły ze względu na niezgodność kwestionowanych zachowań z przepisami Kodeksu ucznia. Skarżący kwestionowali przed Trybunałem nałożony przez szkoły zakaz noszenia nakryć głowy, powołując się w tym względzie na Artykuł 9 Konwencji.

Trybunał uznał skargę za **niedopuszczalną** (oczywiście bezzasadną), uznając w szczególności, że ingerencja w wolność skarżących do uzewnętrzniania swoich poglądów religijnych była przewidziana prawem, jak również służyła prawnie uzasadnionemu celowi, mianowicie ochronie praw i wolności innych osób, a także porządku publicznego. Trybunał podkreślił również rolę państwa, jako naturalnego organizatora w zakresie praktykowania różnych, religii, wyznań i przekonań. W odniesieniu do nałożonej na skarżących kary definitywnego wydalenia ze szkoły, Trybunał stanął na stanowisku, iż środek ten był proporcjonalny do celu, któremu służył, ponieważ skarżący mieli możliwość kontynuowania nauki w trybie korespondencyjnym.

Noszenie stroju uzewnętrzniającego przekonania religijne w pracy

Eweida i Chaplin przeciwko Zjednoczonemu Królestwu

15 stycznia 2013 roku

Dwoje skarżących, odpowiednio pracownik *British Airways* oraz pielęgniarka na oddziale geriatrycznym, są praktykującymi katolikami. Skarżące sformułowały w szczególności zarzut, że ich pracodawcy wprowadzili restrykcje dotyczące noszenia w sposób widoczny krzyży na szyi w godzinach pracy oraz podniosły, że prawo krajowe nie zapewnia dostatecznej ochrony ich prawa do uzewnętrzniania swoich przekonań religijnych.

Trybunał **stwierdził naruszenie Artykułu 9** Konwencji (wolność wyznania) w odniesieniu do pierwszej skarżącej; **nie stwierdził naruszenia Artykułu 9, samego lub w związku z Artykułem 14** (zakaz dyskryminacji) Konwencji w odniesieniu do drugiej skarżącej.

Trybunał nie uznał, by brak wyraźnej ochrony w prawie obowiązującym w Zjednoczonym Królestwie, które reguluje noszenia strojów i symboli religijnych w miejscu pracy, samo w sobie naruszało prawo do uzewnętrzniania przekonań religijnych, ponieważ przedmiotowa kwestia mogła zostać i była rozpoznana przez sądy krajowe w kontekście skarg dyskryminacyjnych podnoszonych przez skarżące.

W sprawie pierwszej skarżącej, Trybunał uznał, że z jednej strony istniało pragnienie skarżącej do manifestowania swojego wyznania, natomiast z drugiej potrzeba pracodawcy, by budować pewien wizerunek korporacji. Mimo, że cel ten był bezsprzecznie uprawniony, sądy krajowe nadały mu zbyt dużą wagę.

W odniesieniu do drugiej skarżącej, waga jaką przywiązywała do możliwości wyrażania świadectwa wiary poprzez noszenie krzyża w sposób widoczny w miejscu pracy miała dla niej ogromne znaczenie. Jednakże, cel prośby o zdjęcie krzyża, mianowicie ochrona zdrowia i bezpieczeństwa na oddziale szpitalnym, ma naturalnie większą wagę niż argumenty podane przez pierwszą skarżącą, zatem zarząd szpitala miał pełne prawo podejmować decyzje dotyczące kwestii bezpieczeństwa kliniki.

Noszenie symboli lub strojów religijnych w przestrzeni publicznej

Ahmet Arslan i inni przeciwko Turcji

23 lutego 2013 roku

Skarżący, 127 członków grupy religijnej znanej jako *Aczimendi tarikaty*, kwestionowali w skardze do Trybunału, fakt iż w 1997 roku wydano wobec nich wyrok skazujący w związku z naruszeniem prawa dotyczącego noszenia nakrycia głowy oraz reguł dotyczących noszenia religijnych części garderoby w miejscach publicznych, po tym jak poruszali się po mieście oraz stawili się w sądzie w wyróżniających się strojach ich grupy (turbanach, luźnych spodniach, tunikach oraz z kijem). Powołując się na Artykuł 9 Konwencji (wolność myśli, sumienia i wyznania), podnieśli przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka, iż wydano wobec nich wyrok skazujący na mocy przepisów prawa karnego za uzewnętrznianie przynależności religijnej poprzez ubiór.

Trybunał stwierdził **naruszenie Artykułu 9** (wolność myśli, sumienia i wyznania) Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, podnosząc w szczególności, że nie zostało wykazane, by skarżący stwarzali zagrożenie dla porządku publicznego bądź też dopuścili się prozelityzmu poprzez wywieranie presji na przechodniów w trakcie zebrania. Trybunał podkreślił także, że w odróżnieniu od innych spraw, sprawa niniejsza dotyczyła kary za noszenie szczególnego rodzaju stroju w miejscu publicznym, które jest dostępne dla wszystkich, nie zaś regulacji dotyczących noszenia symboli religijnych w instytucjach publicznych, w których poszanowanie neutralności religijnej może przeważać nad prawem do uzewnętrzniania danej religii (*zobacz dalej*).
